

A UN REVOLT DE LA SENDERA CINC POETES

**Zoraida Burgos, Margarita Ballester,
Anna Montero, Dolors Miquel
i Ester Xargay**

Caterina Riba i Jaume Coll Mariné (eds.)

Juneda, 2021

f

FONOLL

Primera edició: setembre de 2021

Assessorament de la col·lecció: Àlex Broch

© **dels textos:** les seves respectives autores

© **de les fotografies:** els seus respectius autors

© **d'aquesta edició:** Editorial Fonoll

EDITORIAL FONOLL

c/ Prat de la Riba, 128, 25430 Juneda

www.editorialfonoll.cat

Correcció lingüística:

Núria Garcia i Helena Vílchez

Disseny gràfic i maquetació:

Francesc Gelonch i Bosch

Impressió:

Anfigraf Indústria Gràfica

ISBN: 978-84-124015-2-3

Dipòsit legal: L 525-2021

Queda rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

TAULA

Pròleg

- 15** Cinc arbres fermes i dues branques molt altes
Àngels Gregori

Introducció

- 21** Cinc revolts, cinc poetes
Jaume Coll Marín
i Caterina Riba

Zoraida Burgos

- 39** Entrevista
59 Selecció de poemes

Margarita Ballester

- 67** Entrevista
87 Selecció de poemes

Anna Montero

- 95** Entrevista
119 Selecció de poemes

Dolors Miquel

129 Entrevista

153 Selecció de poemes

Ester Xargay

165 Entrevista

187 Selecció de poemes

Selecció bibliogràfica

197

CINC REVOLTS, CINC POETES

Jaume Coll Mariné i Caterina Riba

A un revolt de la sendera
un arbre em va fer estremir:
—Pare, mira quin bell arbre!
—era alt, retallat i fi—
¿quin és aquest arbre, pare?
I diu mon pare: —És un pi.
Jo llegia, jo llegia
—que dolça cosa és llegir—
i ja no m'eren ocultes
tantes coses com ahir.

Clementina ARDERIU

Aquest llibre presenta cinc entrevistes en profunditat dutes a terme sense presses, deslligades de l'actualitat, que aborden la trajectòria literària de cinc poetes contemporànies que desenvolupen la seva obra en llengua catalana: Zoraida Burgos (Tortosa, 1933), Margarita Ballester (Barcelona, 1942), Anna Montero (Logroño, 1954), Dolors Miquel (Lleida, 1960) i Ester Xargay (Sant Feliu de Guíxols, 1960). Totes elles han nascut entre 1933 i 1960, tenen una obra consolidada amb propostes literàries molt diverses i procedeixen de diferents indrets del territori de parla catalana. Un altre dels elements tinguts en compte a l'hora de dur a terme la tria ha estat el fet que, malgrat la seva vàlua, les poetes escollides disposen d'una bibliografia crítica escarida.

Evidentment, el corpus no és exhaustiu ni tan sols representatiu, ja que hi ha moltes altres poetes que responen a aquests criteris (Antònia Vicens, Antonina Canyelles, Rosina Ballester, Teresa Pascual, Cèlia Sànchez-Mústich, Susanna Rafart, Teresa d'Arenys, Tònia Passola, Clara Mir, Montserrat Rodés, Vinyet Panyella, Nora Albert, Isabel Ortega, Marta Pérez Sierra, Dolors Coll, Odile Arqué, etc.). Es tracta d'un projecte obert: seria interessant i desitjable que tingués continuïtat i que el corpus s'anés ampliant per tal de construir un mapa d'experiències i de concepcions literàries.

El llibre pretén apropar al gran públic l'obra d'escriptors que cultiven un gènere literari minoritari com és la poesia. Per una banda, volem donar visibilitat a un seguit d'autores encara poc treballades per la crítica, o que han tingut una difusió limitada, i per l'altra, ens proposem aprofundir en l'estudi de la seva obra. Les entrevistes pretenen oferir claus privilegiades de lectura a través dels seus comentaris i reflexions.

La més veterana de les cinc poetes incloses en aquest llibre, **Zoraida Burgos (1933)**, forma part de la generació de postguerra catalana a Tortosa. Bibliotecària de professió, va publicar els primers poemes a la revista *La Zuda* a principis dels anys seixanta. El 1963 va quedar finalista al premi Rosselló-Pòrcel de Cantonigròs amb un llibre que no arribà a veure la llum i no es va donar a conèixer fins a l'aparició del poemari *D'amors, d'enyors i d'altres coses* (1971), guanyador del premi Màrius Torres. Ja en democràcia, va continuar publicant i va ser guardonada amb el Guerau de Liost per *Blaus* (1993) i amb el Vila de Lloseta per *Absolc el temps* (2012). L'any 2017, la seva obra poètica publicada —té un parell de reculls inèdits dels quals no es conserva cap còpia— va ser recollida al volum *Convivència d'aigües*, que va rebre el Premi de la Crítica de poesia catalana. Val a dir que, tot i que ja se l'havia inclòs en

diverses antologies i que havia rebut homenatges per part de les institucions públiques, fins a la publicació d'aquesta compilació la seva obra era pràcticament introbable. D'altra banda, també és autora d'una tretzena de llibres de narrativa infantil i juvenil, i ha publicat articles a la premsa sobre temàtiques com el feminisme, el pacifisme i el medi ambient.

Els seus versos, introspectius i densos, aborden sobretot el pas del temps, la soledat i la pròpia escriptura amb imatges vives i sensuals. La seva obra està impregnada de les Terres de l'Ebre, però també fa referència a ciutats i escenaris d'arreu del món, i els poemes incorporen expressions en diverses llengües, una de les passions de l'autora. Amb la inclusió de Zoraida Burgos volem contribuir a la divulgació d'aquesta poeta que, si bé ha fet una vida discreta al marge dels cercles literaris, és una de les veus més singulars de la poesia catalana actual. L'entrevista té lloc entre la tercera i la quarta onada, començada la cursa pels vaccins contra la covid, mentre es recupera de problemes de salut. En aquestes circumstàncies, arribar-nos a Tortosa i fer una trobada presencial és impensable i pactem amb l'autora que li enviarem les preguntes per correu electrònic i que ens contestarà en part per escrit, en part per telèfon.

Zoraida Burgos es va iniciar en el món de la literatura en ple franquisme, en un context de repressió política, cultural i lingüística, de censura administrativa i masclisme institucionalitzat. Malgrat les dificultats, juntament amb Manel Pérez Bonfill, Jesús Massip, Ricard Salvat, Gerard Vergés o Rosa Sánchez, entre d'altres, va aconseguir esperonar la vida cultural de la Tortosa de postguerra amb l'organització d'actes culturals, d'exposicions i la publicació de revistes. No es tracta, tanmateix, d'un grup literàriament homogeni. Tot i que durant un temps els aplegaren certes preocupacions i interessos, les seves poètiques són molt diverses: «Els primers anys compartíem temes centrats en les circumstàn-

cies polítiques comunes, els problemes socials. Il·lusos, crèiem que amb poesies podíem canviar el món. Més tard, cadascú va seguir la seva pròpia inspiració i el seu estil».

Podríem inscriure la primera època de Burgos dins del realisme històric. Els dos poemaris que no s'han conservat, *Quan ens fan l'odi inevitable* i *Temps concret*, eren, en paraules de l'autora, «poesia social pura i dura». Aquesta és una tendència perceptible també a *D'amors, d'enyors i d'altres coses*, un llibre molt heterogeni que fa referència a manifestacions, a delators i a activistes a la presó, que va ser segrestat pel Ministerio i pel qual la poeta va haver d'anar a declarar. Observem, tanmateix, un progressiu interès per la forma i una transició cap a una poesia més íntima i menys explícitament combativa, sobretot després de *Vespres* (1978), un títol amb què al·ludeix al crepuscle de la dictadura. Tal com explica Burgos: «Una escenificació de *La pell de brau* feta per alumnes de l'Adrià Gual, a Barcelona, em va fer pensar que havia arribat el moment de tenir més cura de la forma i les paraules dels poemes. El franquisme acabava i l'esperança del canvi era gran. És evident que, després de *Vespres*, la "urgència" va deixar pas a una poesia més reflexiva, més treballada, potser més personal».

L'autora reprèn la seva trajectòria amb el llibre d'artista *Cercle de la nit* (1982), com també amb *Reflexos* (1989) i *Blaus* (1993), un llibre que ella mateixa defineix com «una autobiografia feta de fragments, punts que, units per la invisibilitat d'una línia, tanquen un tot». Zoraida Burgos desplega cada cop més un lirisme sensorial en què la identitat esmicolada, la corporalitat i un subtil erotisme prenen importància i en què es pregunta pels límits del llenguatge. L'autora s'endinsa per camins enigmàtics, a voltes onírics. L'any 1994 apareixen les prosas poètiques de *L'obsessió de les dunes*, «un llibre bàsicament de viatges, de moments, d'instantos d'emoció», i el 2012 publica *Absolc el temps*, el seu llibre més metaliterari, en què l'experiència poètica aflora intensament. «Escric

sota l'obstinació i la contradicció entre la recerca del passat, del meu jo, i el coneixement de la inutilitat i la fallàcia de l'escriptura», afirma l'autora. L'any 2015 publica una última peça de creació, la plaqueta *Assaig*, amb il·lustracions de Pilar Lanau. Malgrat un cert escepticisme i un inequívoc desencant, la poeta retorna una vegada i una altra, entre il·lusions i paranys, a les temàtiques que la inquieten.

La poeta següent, **Margarita Ballester (1942)**, ha treballat en el món editorial i ha exercit la docència universitària i a Secundària. Va néixer a Barcelona, en una família en què la literatura i la cultura tenien un pes molt important, i des de l'any 1990 viu a Menorca: «Segons com, em consideren menorquina. Ja surto en el catàleg, diríem. esclar... fa trenta anys que soc aquí!». L'obra poètica de Margarita Ballester és breu —brevíssima—, i es compon de tres llibres: *L'infant i la mort* (1989), *Els ulls* (1995) i *Entre dues espases* (2005), aplegats finalment en un sol volum amb *Després de la pluja* (2018). Amb tot, la seva poesia li ha valgut el premi Rosa Leveroni de Cadaqués i el Cavall Verd de poesia. També va fer una incursió en la narrativa infantil, el 1993, amb *L'escarbat daurat*.

A causa de la pandèmia, fem l'entrevista per videoconferència. A través de la seva tauleta, veiem com fosqueja a Sant Lluís i decidim continuar un altre dia. La segona trobada és un migdia de desembre. Ella és al porxo de casa seva i sembla que el sol apai-vaga una mica el fred dels darrers dies.

Margarita Ballester és filla d'una nissaga de gent de lletres (el seu pare era historiador, com el seu avi), i la seva germana, Rosina Ballester, també és escriptora. Els primers contactes amb la literatura van ser sentir tant el pare com la mare o l'àvia llegint o recitant als tres germans les rondalles mallorquines, Maragall o Shakespeare. Amb tot, malgrat un bagatge cultural vastíssim,

sempre amb un peu en la història i un altre en la literatura, no comença a plantejar-se l'escriptura fins gairebé els quaranta anys: «Començo a partir dels anys vuitanta. Em vaig dir a mi mateixa "d'aquí a deu anys en parlarem"».

Després de publicar uns primers poemes a *Reduccions*, el seu primer llibre, *L'infant i la mort* surt l'any 1989. Es tracta d'un primer recull estranyament madur en què tant l'escriptura com el pensament poètic ja hi estan perfectament conformats. El llibre presenta un dels temes que recorreran, amb formes i enfocaments molt diferents, tota la seva obra poètica: la mort. Aquí la mort hi és un tall, la fi d'alguna cosa que aboca la persona a un nou estat de coses: «En els meus llibres, sobretot el primer, el que sí que hi ha és una clara representació de la mort com a castració, allò que et produeix un tall, quan et separa del que tu pensaves que era la vida. I llavors queda ben poca cosa». És una mort que, lluny de matar, el que fa és forçar el canvi en els altres: «M'agrada més la idea de transformació, de metamorfosi. Dins de la mateixa persona hi ha diferents possibilitats d'existència sense que això comporti la mort del jo».

El tema de la mort com a element de canvi també és present al segon llibre, *Els ulls*. Ara, però, hi ha una passa enrere en la veu poètica i es torna menys elegíaca: la mort passa a veure's, d'alguna manera, com a motor de la història. Pel que fa a *Entre dues espases*, el tercer i darrer llibre fins al moment, «és l'apropament a la mort no només del jo sinó de la mort real. Les altres són canvis que es produeixen i on es reconeix que la vida és fràgil i que la mort predomina dins de la vida, o així ho entenc jo, que és com escric».

Una altra de les constants en la seva poesia és la reflexió sobre l'escriptura mateixa, la creació i la paraula poètica, una meditació que a *Entre dues espases* passa a ser central i en què la veu dels poemes s'ententeix amb la d'uns textos breus en pro-

sa més marcadament reflexius, gairebé assagístics. No en va, en molts dels seus poemes sovint hi veiem evocacions tant al món de la pintura com de la música. D'aquest interès n'han sortit col·laboracions amb l'artista estatunidenca June Papineau o amb Albert Ràfols.

La veu de Margarita Ballester s'ha construït a cada llibre, gairebé de nou, en un esforç ingent de replantejar-se tant els temes de sempre —l'amor, la mort, l'art, què hi fem nosaltres aquí al mig?, etc.—, com què han de ser l'escriptura i la poesia. Com apunta Lluïsa Julià, la seva escriptura és feta de tries i de renúncies, sobretot de renúncies: cal que el poema sigui vitalment i artísticament necessari i que vingui regit per un neguit vital i intel·lectual. És per això que la seva és una escriptura lenta i que, d'alguna manera, s'encamina al silenci, però no és el silenci metafísic i escriptural d'Antoni Clapés —de qui pren un vers per intitular la seva obra reunida—, sinó un silenci que és una mudesa, gairebé existencial, un silenci que no és sinó una resposta al món i a la vida, i, al mateix temps, és una espera: «El silenci és una opció vital però també és una imposició de la vida. La mateixa vida que m'ha portat a escriure és la que m'ha tret la propensió a escriure. La meua poesia necessita passió i jo l'he perdut. Només em queda la passió per la poesia dels altres. [...] Mai se sap, potser d'aquí un any m'esclata una necessitat de dir coses...».

D'alguna manera, Margarita Ballester escriu i ha escrit des d'aquest neguit, i aquesta espera que li ofereix la poesia com a espai de pensament que es pot resoldre des del goig de la lectura, i que a vegades s'ha resolt amb un poema nou que s'incorpora i ajuda a fer créixer el corrent de la literatura, que és el corrent del pensament i de la humanitat.

La tercera de les poetes escollides, **Anna Montero (1954)**, és traductora i s'ha dedicat molts anys a l'ensenyament secundari.

Educada en una família republicana, va fer els primers estudis a l'Aliança Francesa de València, la qual cosa li va obrir les portes a la cultura francòfona, que l'ha acompanyat des d'aleshores. Ha publicat vuit llibres de poemes, entre els quals *el pes de la llum* (2007), que li va valdre el premi Rosa Leveroni, i *teranyines* (2010), amb què va guanyar l'Ausiàs March de poesia de Gandia i el Premi de la Crítica de poesia. Ha traduït, entre d'altres, Charles Baudelaire, Anise Koltz i Aimé Césaire.

La pandèmia ens impedeix de desplaçar-nos a Picassent, a tocar de València, on Anna Montero viu amb el també poeta i traductor Vicent Alonso, i ens hem de trobar, també, per videotrucada. Amb tot, la conversa avança amb la calma que imposa la veu de Montero, cadascú al despatx de casa seva.

És aquesta serenor, de fet, la que marca bona part de la seva obra, que molt sovint, i sobretot als primers llibres, s'ha articulat entorn del silenci, tot buscant aquell mig dir que mira de situar-se mig pas més enllà del discurs i de la paraula. Aquí, hi trobaríem l'interès constant per la literatura, el cinema, la pintura i, en definitiva, la cultura orientals, però també per veus com les de Valéry. És la mena de poètica que trobem en els primers llibres, especialment a partir d'*Arbres de l'exili* (1988) i seguint amb *La meitat fosca* (1994), *Com si tornés d'enlloc* (1999) i *Serenitat de cercles* (2004). Com explica Montero: «Fins al moment en què vaig començar a intentar altres formes, altres espais, i aleshores va ser fonamental l'Anise Koltz, i sobretot quan la vaig traduir [...]. Ella té un vers que diu “jo no trace cercles, jo els travesse” i crec que és el que faig des que la vaig traduir».

A partir d'aleshores, a partir d'*el pes de la llum* —i sobretot a partir de *teranyines*— la poesia de Montero s'expandeix i, fins i tot, agafa formes més discursives i també narratives, fins que arriba a «ciutat líquida», el poema llarg que tanca el seu darrer llibre de poemes fins al moment: *on els camins s'esborren*. «És una mena

d'espill que reflecteix tot el que he llegit i tot el que porte a dintre, de viatges i d'experiències. És un poema que no hauria pogut escriure abans. M'he anat transformant, segurament: la poesia i jo ens hem anat transformant». Abans, la poeta traçava els cercles, és a dir, escrivia tot just la frontera entre el dicible i l'indicible, com un gest gairebé abstracte i gairebé personal que no s'acaba ni comença mai, sempre fràgil i autosuficient.

A partir d'*el pes de la llum*, aquest cercle, aquest punt de partida que és un fil de pensament gairebé inexistent, serveix per aguantar tot el *pes* de l'experiència vital i poètica de la poeta; ara tot el poema es basteix damunt d'un gairebé no-res, un gairebé silenci sense el qual no podria existir: «hi ha un dolor secret en la fulla | que al vent vacilla i dubta i cau», escriu al poema «cristalls» de *teranyines*. Travessar el poema és poder habitar el poema, ser-hi i fer-lo clar als ulls, que el poema digui *allò* de la poeta i el lector hi llegeixi *allò* seu i del món.

Com dèiem, la traducció d'Anise Koltz va ser clau per acabar de fer aquest pas, i és que des de la traducció podem entendre que la poeta es pot relacionar al mateix temps amb la cultura francòfona, amb la poesia i amb el valencià, tres dels pilars de la seva vida intel·lectual. Per un cantó, la primera educació la va «dotar d'una base cultural i literària que ha marcat la meua vida». Quan era preadolescent, va passar per l'escola franquista a causa dels periples laborals del seu pare, el catedràtic de filosofia Fernando Montero i, ja a la universitat, va cursar filologia francesa (després d'un primer pas per filologia hispànica).

És en aquest moment universitari que entra en contacte amb el valencià i amb grups d'escriptors valencians; és aleshores, diu Montero, que «vaig trobar que m'havien amagat una part enorme de les meues arrels i vaig dedicar-me a escorcollar-ho jo mateixa». I llavors comença a estudiar pel seu compte la literatura i la llengua que acabaria adoptant com a seva.

Pel que fa a la relació amb la cultura francòfona, Montero va passar un any d'*assistante de langue* a Ais de Provença, i va dedicar part de la seva vida professional a l'ensenyament del francès (i després del català) en diversos instituts. Paral·lelament, va anar bastint una important trajectòria de traductora del francès al valencià, amb traduccions d'autors com Baudelaire, Anise Koltz, Claudine Bertrand, Aurélie Nemours o Aimé Césaire. Es tracta d'autors i autores amb els quals Montero estableix una relació amb la pròpia obra. De fet, no és estrany que parli de traduir com d'una «activitat creativa sobre un material que ja està fet i que pots treballar sense l'angoixa que a vegades provoca la creació pròpia». La traducció és un acte de creació i de trobada amb la llengua, el punt on es troben la llengua pròpia i la de l'altre, i el punt on es troben la poètica pròpia i la de l'altre: un diàleg del qual l'escriptura pròpia s'amara per endinsar-se per camins que fins aleshores no havia caminat.

La poesia d'Anna Montero ha anat fressant ara sola, ara de la mà d'altres, el seu propi camí dins la poesia catalana: una obra construïda serenament, a poc a poc i potser des del marge que l'ha acabat convertint en una de les veus centrals de la seva generació.

Dolors Miquel (1960) és considerada un dels artífexs de la renovació del llenguatge poètic català, tant en l'escriptura com en la manera de declamar el poema. Entre la vintena de llibres que ha publicat i que l'han convertit en una de les autores de referència de la poesia contemporània en català, destaquen *Haikús del camioner* (1999), *Gitana Roc* (2000), *Aioç* (2004), *Missa pagesa* (2006), *La flor invisible* (2011) i, més recentment, *El guant de plàstic rosa* (2018), *Ictiosaure* (2019) o *Sutura* (2021). La seva obra ha estat guardonada amb diversos premis, com el Rosa Leveroni (1989), el Ciutat de Barcelona (2005), el

Gabriel Ferrater (2006), l'Alfons el Magnànim (2011) o l'Ausiàs March (2017).

Ens rep enriolada a casa seva, a Torredembarra, i ens instal·lem al sofà, amb vistes al jardí. La Lolita saltironeja i borda al voltant de la seva mestressa, que la reprèn afectuosament. La gata, Tit, més esquerpa, ens observa ajaguda a la gespa. La poeta ens ensenya una pila de llibres que té pendants de llegir sobre la taula i ens fa notar la presència del Pantocràtor de Taüll que, des d'un pòster d'una mida considerable, projecta la seva mirada severa sobre nosaltres.

La poesia de Dolors Miquel ens interessa perquè és un cop de puny. Els seus versos estaborneixen. A través d'un sentit de l'humor a vegades estripat i d'altres desenfadat —amb algun toc de tendresa— fa una crítica implacable a les institucions que governen la societat, com la religió, el capitalisme, el menyspreu per la natura, el centralisme lingüístic, el masclisme, la família tradicional o l'amor romàntic. Miquel remou violentament els fonaments i els desintegra, fins al punt que quedem suspesos en l'abisme, amb el llenguatge i l'humor com a únics agafadors.

Prové d'una família humil de Lleida sense inquietuds artístiques, i va ser educada en una escola de monges franquista i en castellà, de manera que s'ha hagut de llaurar ella sola la seva trajectòria: «Me'n vai adonar que parlava català de sobte. Era com respirar, per mi, parlar català. O com que el cor bategui. Un avi meu es va posar fatal. I vai escriure una cosa que me va sortir en català. Vai pensar hosti, és una llengua. Me vai quedar paradíssima. I me va fer molta ràbia. No en sabia res...».

La seva poesia es caracteritza per la irreverència i perquè sap llançar dards enverinats amb una precisió prodigiosa. Una de les estratègies de l'autora per mostrar les vergonyes del patriarcat, per exemple, és el capgirament de prototips femenins que du a terme especialment en el seu poemari *El Musot*, masculí de musa,

on trobem també «la Dràcula», «l'home fatal», i «el prostítut i la senyora» o bé la versió sui generis que Miquel fa de l'*Espill* o *Llibre de les dones* (una invectiva contra les dones firmada per Jaume Roig el segle xv) que l'autora titula significativament *Llibre dels homes*. Per altra banda, Miquel també reescriu els textos sagrats, especialment a *Missa pagesa*, una oda a la natura, on efectua una feminització de Déu. «Jo vai començar a escriure de vritat quan em vai posar un rètol que deia “Digues el que vulguis”, perquè abans sempre havia escrit per als altres», afirma l'autora.

La seva poesia repelleix el sentimentalisme i les imatges estereotipades sobre l'amor, que la literatura ha contribuït a modelar i perpetuar. Miquel els esventra des de l'interior amb versos iconoclastes i desmitificadors. Una bona mostra n'és *El guant de plàstic rosa*, un recull que s'articula al voltant d'un cos esquarterat i corromput amalgamat a base de fluids corporals i productes de neteja, uns versos en què la incomunicació inherent a les relacions de parella desemboca en un home que es podreix a l'aigüera.

La llengua poètica de Dolors Miquel és viva i esponerosa. L'arc del pèndol bascula entre l'erudició literària i la vulgaritat més esparracada i hi introdueix lèxic i expressions pròpies de Lleida: «En el fons hi ha aquesta idea meua que una llengua rica és una llengua que té llibertat i no una llengua enfaixonada i encaixonada en un seguit de normatives lingüístiques terribles». Es tracta d'una escriptura d'una versatilitat insòlita, ben aglutinada gràcies al sentit de l'humor, omnipresent.

També cal destacar la seva faceta com a activista cultural i com a editora de les revistes *La Verge Peluda* o *La Higienica*. Aquesta última, de l'any 1980, on ella havia publicat el poema «Oda a la masturbació d'un monjo», va acabar segrestada i amb un judici. Dolors Miquel ha participat igualment en l'organització de recitals i actes culturals que defugen els convencionalismes. Ha traduït *Noms de fum* (2019) de la gallega Míriam Ferradans i és

igualment l'autora de la tria dels textos de l'antologia de poesia catalana medieval *Cap home no és visible* (2010) i de la seva versió en català modern, amb la qual l'ha volgut posar a disposició del públic lector: «Nosaltres llegim la nostra tradició? No la llegim! Volem formar part d'una tradició que desconeixem, que no portem incorporada. Amb Ausiàs March no n'hi ha prou. Ni amb Jordi de Sant Jordi. S'ha de llegir algo!».

La darrera de les poetes, **Ester Xargay (1960)**, és una creadora polifacètica. Nascuda a Sant Feliu de Guíxols però criada a França fins als divuit anys, és poeta, traductora, realitzadora de vídeo i artista d'acció, i ha col·laborat amb nombroses personalitats de l'àmbit de la música, el cinema i l'art. Disposem de dotze reculls seus de poesia, entre llibres i plaquetes, i sis més firmats conjuntament amb Carles Hac Mor. El seu últim poemari en solitari, *Desintegrar-se*, li ha valgut el premi Rosa Leveroni 2018, un premi que, com hem vist, han guanyat també Miquel, Ballester i Montero.

Ens convida a dinar al seu Sant Feliu natal, i ens trobem la taula parada en un jardí poblat de pins. Ens ensenya una casa revestida de llibreries i ens regala la darrera obra guanyadora del premi Carles Hac Mor a projectes d'escriptura subversiva —acabada de sortir d'impremta—, que el 2020 s'ha endut Maria Sevilla. Xargay forma part del jurat del guardó i per això en té uns quants exemplars.

Probablement, un dels trets que més distingeix la seva obra és el fet de concebre la creació no com a conjunt de disciplines estanques sinó com a diverses formes d'expressió que s'amalgamen i dialoguen, que indaguen i generen nous espais. Es tracta d'un bagatge primigeni atès que va familiaritzar-se amb els moviments d'avantguarda de ben petita. La seva escola formava part d'un programa pedagògic pilot i anava sovint a la Maison de la Culture de Bourges, un centre cultural on els infants escoltaven música

electroacústica, assistien a *happenings* i veien cinema experimental. Quan va instal·lar-se a Catalunya a finals de la dècada de 1970, va connectar amb els sectors més rupturistes que es replantejaven la noció tant de text com de disciplina, i que exploraven noves vies, influïts per les propostes de la revista *Tel Quel* i la lectura de Kristeva, Barthes i Todorov, entre d'altres.

Ester Xargay sempre s'ha servit de tots els instruments que té a l'abast per conquerir nous espais creatius. Ha estat impulsor d'accions, de revistes parlades i caminades, d'instal·lacions i de videoart en què els límits entre disciplines es dilueixen. Amb paraules de la poeta: «L'escriptor pot aplicar maneres de fer que venen d'altres pràctiques, artístiques, musicals, disseny, matemàtiques, etc. Jo penso que Dadà fou un gran crit de llibertat. Per mi, Dadà va dinamitar els murs que separaven les arts i va convertir tota mena de disciplines —de pràctiques artístiques, literàries i musicals— en indisciplines». Val la pena recordar que estudià Història de l'Art a la Universitat de Barcelona i que durant uns anys va treballar en galeries d'art. Els seus llibres dialoguen sovint amb il·lustracions i fotografies i participa assíduament en recitals en què els poemes s'encarnen i escenifiquen.

A causa de la seva manera d'entendre la creació, Xargay ha dut a terme fèrtils col·laboracions amb altres persones, com ara Mercè Capdevila, Mariona Millà, Vicenç Viaplana o Humberto Rivas, però, sobretot, va compartir projectes amb Carles Hac Mor, la seva parella, fins que aquest morí l'any 2016. Escrivien i traduïen conjuntament i feien d'agitadors culturals. Van firmar plegats *Un pedrís de mil estones* (1992), *Epítom infra nu* (1997), l'antinovella *Carabassa a tot drap* (2001), o *Zooflèxia* (2007). El seu *modus operandi* era el següent: «Quan escrivíem a quatre mans, cadascú redactava el que li passava pel cap al llarg del dia i a la nit ajuntàvem els textos, fèiem la còpula de tot el que havíem escrit i ho passàvem pel sedàs. Ens enteníem molt, amb en Carles».

La poesia d'Ester Xargay està basada en el joc i l'experimentació entorn del potencial de la llengua, a les antípodes de la literatura biografista. En la seva obra el jo es desintegra i s'esvaeix deixant pas a una escriptura que s'escriu a ella mateixa. Un dels seus reculls, *Infinitius* (2017), per exemple, està compost en aquesta forma verbal per deslligar-se, precisament, de la idea tradicional de subjecte. Xargay també reformula la temporalitat i la linealitat —*Salflorvatge* (2006) és un llibre reversible—, les formes estròfiques mètriques tradicionals, fusionant-les i inventant-ne de noves. El carburant del seu projecte és la investigació. El fet d'explorar patrons mètrics i altres cotilles autoimposades (a l'estil Oulipo) li permet arribar a llocs imprevistos: «M'agraden la mètrica i els constrenyiments —en Màrius Serra en diu traves— perquè em reprimeixo i lluito per no escriure el primer que em surt. Si tinc alguna cosa pensada quan començo a escriure, fora, i a veure què ve després. La mètrica va molt bé perquè no pots posar el que et passa pel cap, si no quadra has de continuar buscant. I és en aquest anar a buscar que m'agrada treballar».

Tanmateix, al costat d'aquest viatge a l'interior del llenguatge, Xargay també escriu diversos poemes que aborden temes d'actualitat —el Pla Hidrològic Nacional, la independència de Catalunya o la renda bàsica—, on s'evidencia una implicació social directa. En la seva obra també hi podem trobar alguna reivindicació feminista, com ara l'ús del substantiu/infinitiu feminitzat «éssera» o el poema titulat «Final antimasclista».

Un dels recursos essencials de la poeta és l'humor, ja sigui en forma d'estirabot, de facècia metalingüística o de picada d'ullet a la tradició. Xargay sosté que «és una eina de distanciament. Però sobretot és un espai de llibertat i tota la meua vida ha estat lligada a la llibertat. I alhora és molt seriós. No entenc per què no s'utilitza més. També té un punt de dolenteria trapella». El sentit de l'humor li permet destapar les incongruències i paradoxes pròpies

de l'existència humana. Hereva d'Artaud, Jarry i Beckett, estireganya els límits del llenguatge i de la raó: «Es tracta d'acceptar el no-res, aquest absurd irrevocable. Tota la creació gira al voltant d'un dònut, com diu Lacan, i al mig hi ha el no-res. La creació contemporània s'articula evidenciant aquest no-res. Si no, no hi hauria interrogant. Això és el motor de tota creació». Així doncs, la seva poesia ens obliga a dirigir la mirada cap al buit, al centre del dònut, cap a la desconcertant manca de sentit.

Amb aquesta iniciativa, la nostra intenció és la d'anar creant un espai que doni raó d'algunes de les tendències, poètiques i reflexions entorn de la creació que cohabitin dins la cultura catalana. Per tal de mostrar els revolts temàtics i les evolucions formals de les autores, cada entrevista s'acompanya amb una breu antologia poètica que elles mateixes han confegit. Així, al llarg del llibre se'ns revelaran les afinitats que hi ha entre les poetes i, alhora, la singularitat de cadascuna d'elles.

Bulaternera i Sentfores
Maig de 2021

Zoraida Burgos

ZORAIDA BURGOS

El teu pare era d'Extremadura i la teva mare tortosina. Quina era la llengua vehicular entre els membres de la família?

Els meus pares, entre ells, parlaven castellà. Segons contava la meva mare, quan vaig néixer ella em parlava en català, però en començar a parlar jo i per facilitar la comunicació amb la família paterna, va decidir parlar-me en castellà. I en castellà va ser la meva educació, familiar i escolar. A l'institut vaig començar a parlar català amb els companys, però tots els estudis van ser en castellà, a l'institut primer i a Barcelona després. De gran, a casa meva, he parlat sempre en català tortosí, amb el marit i els fills. Amb les meves germanes (una viu a Saragossa i l'altra a Los Angeles) parlem en castellà, com hem fet sempre.

A casa teva, quin era l'ambient cultural quan eres petita?

El meu pare era un bon lector, sempre de llibres en castellà. Col·laborava a *La Zuda*, revista local que alternava articles en castellà i en català. Tot i que ell escrivia en castellà, he llegit alguns arti-

cles seus en què cita escriptors catalans. La meva mare ens deia que ella, de jove, havia estat lectora apassionada de novel·les. Es veu que amb el trasbals de la guerra civil, i després amb les tres filles petites, les novel·les van restar oblidades. Li agradava molt la música, ens contava que a casa, amb el seu pare, que era metge, escoltaven òperes en aquells antics discs *de pedra*. Ell era wagnerià i, per escoltar els discs a casa, es vestia com si fos per a un concert al Liceu. Més tard, la mare, quan escoltava alguna de les obres wagnerianes que tan bé coneixia, recordava els moments de les pauses, quan calia canviar els vells discs.

Vas estudiar a les Teresianes fins als deu anys i després a l'Institut de Batxillerat de Tortosa. Quins records en tens?

A les Teresianes hi vaig anar poc temps, l'experiència no va ser traumàtica. Sí que em molestava la insistència de les monges a llegir vides de sants; semblava que, com més martiritzats, més els agradaven. I més insistents eren encara amb el pecat i els perills d'anar-se'n a dormir sense penedir-se dels possibles pecats pendents. Veritablement, allò em va marcar. Al poema «No ho vull per a vosaltres, fills», del llibre *D'amors, d'enyors...*, recordo aquella foscor pesant que ens envoltava al col·legi. De tota manera, no tot van ser foscors i silencis, en aquell temps ens premiaven les mil·lors notes amb unes bandes al vell estil jesuític. Eren unes cintes de moaré blanc, amb flors pintades i unes lletres grans i daurades. Molt emocionants per a unes nenes de set o vuit anys.

De l'institut, en tinc molt bons records. Eren classes mixtes, recordo un primer curs de batxillerat amb una cinquantena d'alumnes, nois i noies, asseguts en llargs bancs de fusta, semblaven d'església. Al segon curs, la proporció d'alumnes va canviar: un dels col·legis de monges per a noies va començar a impartir classes de batxillerat i la meitat de les exalumnes va tornar-hi per

seguir allí els seus estudis. El nostre curs va quedar amb una majoria de nois i una dotzena de noies, una proporció que va durar fins al setè curs.

Teníem molt bons professors, alguns havien arribat a Tortosa represaliats després de la guerra, i això va ser una sort per a nosaltres, perquè eren persones molt preparades.

Hi havia mossèn Manyà, que havia estat professor al seminari de Tortosa, però que va haver de plegar per enfrontaments amb el bisbat, i va passar a l'institut com a professor de religió per als tres cursos superiors. I també els professors d'història i la de llatí, un matrimoni que venien de Barcelona. No sé quin era el motiu exacte, però sabíem que havia estat un canvi forçat per algun motiu polític.

A mossèn Joan Baptista Manyà més tard li vas dedicar el llibre *Vespres* i va ser un referent intel·lectual per a una part del jovent tortosí. Quin paper va tenir en aquells anys de formació?

Vaig dedicar el llibre *Vespres* a mossèn Manyà perquè m'hi sentia en deute. A la primera classe amb ell, era a quart curs de batxillerat, el primer advertiment va ser: «Si sorgeix algun problema entre nois i noies, jo culparé la noia». Misogin?, vaig pensar. M'equivocava. A classe sempre em vaig sentir tractada com a «persona», Manyà no feia distincions de gènere en el seu tracte amb els alumnes.

Sovint ens parlava o fins i tot impartia algunes classes en català. Cada curs se celebrava un acte amb els alumnes. Eren unes controvèrsies sobre algun tema de religió: les proves de l'existència de Déu segons Sant Tomàs, els dogmes, etc. Un alumne defensava el tema proposat i d'altres tres plantejaven els dubtes que calia refutar. Qualsevol alumne, noi o noia, hi podia participar, generalment depenia de les notes del curs. Mossèn Manyà era

un gran teòleg i també un bon pedagog. Podíem fer els exàmens amb llibres a la taula, per consultar-los. Jo vaig aprendre d'ell, sobretot, el valor d'un plantejament clar, d'un bon resum, d'una conclusió correcta.

Mossèn Manyà havia estat perseguit durant la guerra, com tots els capellans, però li dolia encara més el que va patir després, quan va ser tractat com un enemic per bisbes i altres personalitats eclesiàstiques. Ell es va mantenir sempre ferm en els seus ideals.

Quines van ser les teves lectures durant aquells anys? Va ser aleshores que vas descobrir el gust per la lectura i l'escriptura?

Durant els temps infantils, els contes que ens regalaven eren sempre en castellà. Els anys del batxillerat, a banda de les obres incloses al programa dels cursos, vaig llegir, per plaer, literatura castellana del segle XIX i el XX: Valera, Baroja, Leopoldo Alas, Azorín, Valle Inclán, Juan Ramón Jiménez, Machado... a més de textos d'aventures, Verne, la travessia de la Kontiki, viatges al Pol Sud, etc. Recordo haver passat part d'un estiu amb la lectura apassionada dels *Cuentos de la Alhambra*, de Washington Irving. Crec que era un un llibret d'Editorial Aguilar, enquadernat en pell vermella, en dotzè, que vaig guanyar en un concurs a l'institut. El gust per la lectura indiscriminada em ve de lluny.

Un temps de lectura intensiva va ser l'any que vaig treballar a Ulldecona. Amb un horari de cinc hores i vivint en una fonda del poble, amb res més a fer, les hores lliures llegia. Llibres francesos que m'enviaven en préstec de l'Institut Francès de Barcelona i anglesos del Britànic.

I quan vas fer les primeres temptatives d'escriptura creativa? En quina llengua?

Sempre m'ha agradat escriure. De vegades eren treballs que ens demanaven a l'institut, o breus narracions enviades a alguna revista infantil o juvenil. Per exemple, vaig fer un treball sobre el músic tortosí Felip Pedrell. Em vaig basar en unes converses que havia mantingut amb una neboda del músic, tia meva i molt admiradora del seu oncle. Em van premiar, crec que em van donar un llibre.

Les primeres poesies que vaig escriure eren en castellà, també. Recordo que les vaig ensenyar al pare i em va preguntar si eren d'algun poeta de la generació del 27. Ja no vaig insistir a escriure en castellà. La meva veu havia estat educada per poetes castellans, que m'interessaven, i m'interessaven encara, però no els volia sentir com una llosa que em pesava excessivament.

Vas relacionar-te amb altres joves interessats en la literatura de les Terres de l'Ebre (Manel Pérez Bonfill, Jesús Massip, Gerard Vergés, Ricard Salvat, etc.)?

Tortosa és una ciutat petita, hi havia un sol institut públic i els alumnes ens coneixíem i ens trobàvem en alguns actes. Els alumnes de l'institut que teníem interessos més o menys afins, un cop acabats els estudis, coincidíem en actes culturals, conferències de professors convidats, exposicions de pintura, concerts de música, etc., collaboràvem entre nosaltres i treballàvem pels interessos comuns des dels diferents aspectes i àmbits de l'art.

Manuel Pérez Bonfill era professor de literatura i va publicar, a la revista *La Zuda* de Tortosa, una «Antologia breu» on va recollir les primeres poesies del grup d'amics que començàvem a escriure en català. Ell i jo vam fer junts els primers cursets de català. De Barcelona ens arribaven unes trameses amb exercicis que havíem de contestar i que després ens retornaven corregits. Les trameses eren motiu de broma, semblava com si fóssim alumnes de

primària. Eren classes interessants, però era el sistema, que produïa una certa estranyesa. Fèiem broma entre nosaltres, per exemple, ens dèiem, què tal els pronoms febles? Ja has fet els deures?

Amb Gerard Vergés i Ricard Salvat l'amistat venia ja de família, dels pares. Massip era, i és, amic molt estimat. Ell i jo som els únics supervivents d'aquest grup que esmenteu. De tots ells em resta el record i la seva important obra.

Hi havia altres dones que també escriguessin o que es moguessin en aquest entorn?

Molt poques. Entre elles, Rosa Sánchez, a qui vaig conèixer perquè ella escrivia poesia. Un dia em va convidar a casa seva i em va deixar llegir uns versos que havia escrit. Em va impressionar, amb un quadern i un llapis, amb tota la feina de casa i els fills petits, i aquell sentiment i necessitat d'expressar el seu món poètic. Amb entusiasme, Rosa Sánchez es va animar a publicar una antologia de poesia de tots els amics que n'escrivíem. Aquells anys érem encara lluny de la facilitat amb què es publica ara.

Rosa se'n va sortir, i el llibre *Mostra de poesia* (1980) va ser una realitat. Crec que hi ha obra d'una vintena de poetes, molts dels quals han continuat escrivint, i hi havia poemes de tan sols quatre dones: la mateixa Rosa Sánchez, que va seguir escrivint; Anna Bel, que és ballarina; Cinta Massip, que, entre molts altres interessos, ha publicat diversos llibres de poesia, i jo mateixa.

Com descriuries l'ambient i la mena de formació rebuda en ple franquisme?

Mentre vivia a Tortosa, d'adolescent, no era conscient de la situació política i social. Els anys d'estudiant a Barcelona van ser una època de moviments a la universitat, de lluita, però també sem-

blava que els problemes polítics i socials em relliscaven, com si jo hi fos immune. Després he sentit estranyesa, i fins i tot vergonya, de la meua, diguem-ne, indiferència o ignorància d'aquells temps. Va ser en tornar més tard a Tortosa i moure'm en altres ambients quan vaig sentir de prop la persecució. La negació d'actes culturals, d'exposicions commemoratives que organitzàvem, les suspensions de reunions amb la intrusió de la policia, els telèfons intervinguts, i tantes coses més, em va sensibilitzar.

Quines exposicions vau organitzar?

Recordo que se'n va fer una sobre el Vietnam. El Club Macla va recollir obra de diversos pintors per fer una exposició. Jo hi vaig comprar un quadre de gran format que tenim a casa. L'altra era una commemoració d'un aniversari de Picasso. En aquesta, vaig col·laborar-hi amb un poema que després es va incloure a *D'amors, d'enyors i d'altres coses*.

Fins a quin punt haver viscut durant el franquisme ha condicionat la teua producció literària?

El franquisme va condicionar la producció literària, és clar, la meua i la de tots els altres! I no sols la producció literària, sinó la vida en tots els seus aspectes. La censura era molt incòmoda, no ens deixava viure, hi havia moltes prohibicions. Les dificultats per a la llibertat d'expressió eren innegables. Per exemple, amb la revista *Gèminis*, Vergés i Massip van patir perquè la censura de textos i comentaris literaris era contínua. Pel que fa a la segona època de *La Zuda*, la revista es va deixar de publicar per idèntics problemes amb elsensors.

Un dels moments més difícils que recordo va ser l'any 1969, amb l'estat d'excepció. A moltes persones de Tortosa (professors,

advocats i altres persones, alguns de molt joves), els van anar a buscar a casa i els van empresonar. Els van portar a Tarragona i els van tenir retinguts durant mesos. A casa meva van venir dos policies per fer l'escorcoll. Jo estava sola amb el meu fill petit, que tenia dos anys, i van regirar tots els armaris, calaixos, etc. Era com a la cançó aquella que diu «Qui són aquesta gent que venen de matinada». Nosaltres fèiem el que podíem...

Amb la revista literària i cultural *Gèminis*¹ quina relació vas tenir?

La revista *Gèminis* era molt interessant, era com si la seva lectura t'obris el món de les idees. Recollia textos d'intel·lectuals de procedències diverses, ampliava horitzons. Ara em solen considerar col·laboradora de la revista, però no ho vaig ser mai. Tan sols vaig ser-ne lectora. Els primers anys de publicació jo era fora de Tortosa: a Barcelona primer, a Ulldecona els anys 1954 i 1955, i a Anglaterra el 1956 i el 1957.

A *La Zuda*² hi vas publicar els teus primers poemes en català, oi?

Sí, vaig publicar el meus primers poemes en català en l'antologia que us comentava abans, publicada a principis dels seixanta. Es va voler publicar una segona antologia, també a *La Zuda*, però no va poder ser per la censura.

Van aparèixer poemes teus en altres publicacions?

Hi va haver el «Gespa Price», crec que va ser l'any 1970, amb algun poema meu. També es devien publicar poemes solts en algun lloc,

¹ Fundada a Tortosa el 1952, es va publicar fins al 1961.

² Durant la segona època es va publicar del 1955 al 1963.

però no ho recordo, i no en guardo cap, de vegades trobava algun poema meu en un calendari, o en alguna revista que jo no coneixia. Soc molt desastre en aquest sentit. El que sí que vaig fer va ser una entrevista a *Serra d'Or*, però no era de literatura sinó més aviat sobre la situació social i econòmica de Tortosa, i a la mateixa revista vaig publicar una traducció de la «carta de Martin Luther King des de la presó de Birmingham», poc després que l'assassinessin. La vaig enviar a Joan Colomines, que va ser qui em va fer el pròleg *d'Amor, d'enyors i d'altres coses*.

Del grup d'escriptors que a principis dels cinquanta rondava la vintena se n'ha dit «generació del 52» o «generació de la postguerra catalana a Tortosa». Et sents còmoda amb aquestes nomenclatures? Creus que compartíeu prou elements per ser considerats un grup literari?

Ja m'hi he acostumat. Els primers anys compartíem temes centrats en les circumstàncies polítiques comunes, els problemes socials. Illusos, creïem que amb poesies podíem canviar el món. Més tard, cadascú va seguir la seva pròpia inspiració i el seu estil.

Després vas estudiar durant tres anys a l'Escola de Bibliotecàries de Barcelona, amb professors com Pere Bohigas o Frederic Udina Martorell. Com va anar l'experiència? Vas entrar en contacte amb cercles intel·lectuals?

Els anys de l'Escola de Bibliotecàries, els meus anys a Barcelona, van ser fàcils pel que fa a les classes. Era com una ampliació dels cursos del batxillerat, dels estudis d'història, els de literatura, els de llatí... Em van semblar noves i particularment interessants les classes d'arxivística, amb el professor Udina Martorell, i les pràctiques a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

La meua vida personal discorria aïllada del món intel·lectual. D'una banda, vivia a la casa dels meus oncles. Sortia ocasionalment a concerts, al cinema, exposicions de pintura. També feia classes d'alemany, i classes de dibuix amb l'escultor Soriano Montagut (a la Llotja, crec). Malgrat això, moltes vegades penso que vaig perdre bastant el temps.

Professionalment has estat bibliotecària, primer a Amposta i després a Tortosa, fins que et vas jubilar. És una feina que t'ha deixat espai per escriure?

La meua primera feina va ser a la biblioteca d'Ulldecona, on, com us deia, tenia un horari reduït, cinc hores entre matí i tarda, i la resta, temps lliure. A la biblioteca d'Amposta ja era un horari laboral normal, com ho va ser també a la de Tortosa. Però jo solia escriure a les nits, en hores d'insomni.

L'any 1963 quedes finalista del premi Rosselló-Pòrcel de Cantogròs amb *Quan ens fan l'odi inevitable*. Aquest llibre no es va arribar a publicar, però el títol ens fa pensar que s'inscriu en una poètica pròxima al realisme històric. És així? De fet, l'any 63 és quan apareix l'antologia de Castellet i Molas, punt de partida d'aquesta aposta estètica...

Sí, sí. *Quan ens fan l'odi inevitable* va ser un recull de poesia social pura i dura. Sí, es pot inscriure en la poètica del realisme històric. És també el cas de *Temps concret*.

En una entrevista amb Anna Ballbona comentaves que la poesia social «no era una moda sinó una necessitat». Ens podries parlar més d'aquest tipus de poesia i la necessitat que t'hi va empènyer? Doncs, mira, creïem que tan sols amb la poesia es podia lluitar.

Sentíem la impossibilitat d'expressar qualsevol mena de rebuig del sistema establert, i els poemes podien passar censura més fàcilment; no sempre, però. Ho vivíem com a poesia d'urgència, el crit contra l'*establishment*, necessitat vital. Era necessari i era urgent, per això dic que no teníem temps de tenir cura de les formes, era més important el crit.

***D'amors, d'enyors i d'altres coses* fa referència a vagues, manifestacions, delators, a un poeta empresonat, a la imposició de la llengua castellana, a la lluita antiracista als Estats Units, etc. Tant és així que el llibre va ser segrestat pel Ministerio de Información y Turismo i vas haver d'anar a declarar. Com vas viure aquella situació? Durant l'interrogatori, vas haver de justificar els poemes davant d'un jutge? Com va anar?**

A veure, *D'amors, d'enyors i d'altres coses* no és un llibre unitari. En un diari de Lleida vaig veure la convocatòria d'un premi per a un poema solt. En vaig enviar tres i em van premiar «Novíssims», que l'havia escrit després de llegir l'antologia de Castellet i Molas. Joan Colomines era membre del jurat i va aconsellar la publicació d'un llibre meu sencer, si tenia més obra. Vaig reunir uns quants poemes de diversos temes que tenia per casa i el va publicar Sícoris Club, organitzador del certamen. Aviat es va segrestar el llibre i jo vaig rebre una citació del Jutjat de Tortosa. En un primer moment em vaig preocupar, però després vaig pensar que haver d'explicar un poema pot considerar-se fins i tot còmic.

Què et va preguntar el jutge?

Al llibre hi havia poemes més polítics, però ell em va demanar que li expliqués «Conjugal top secret»:

x²
més
ax
més a²
dividit per
x — a

Comença així. No sé si s'havien imaginat que tanta x podia ser un codi clandestí. En realitat els vaig comentar que era un record de les primeres classes d'àlgebra. Va ser una declaració curta, entre còmica i trista.

Dins de les moltes revoltes d'aquest llibre percebem un component sensual important. Entre les «necessitats» que esmentaves abans, hi trobaríem la reivindicació de la dona com a subjecte actiu dins les relacions amoroses o afectives? El remake de «Visca l'amor» de Salvat-Papasseit és una afirmació del desig sexual femení?

Més o menys és això. M'hauria agradat llegir-li la meua versió de «Visca l'amor» a Salvat-Papasseit, com a homenatge i alhora com a reivindicació.

Quina relació tens amb la creació artística? Vas estudiar dibuix i has publicat articles sobre art. En la teua producció literària hi has inclòs poemes que parteixen d'alguna peça artística, com «Guernica», i també has publicat llibres conjuntament amb artistes com Manolo Ripollès o Pilar Lanau.

M'interessa l'art i tinc molts amics pintors. He col·laborat amb textos per a molts catàlegs d'exposicions. Sempre ha estat un repte, de vegades un incentiu, per posar-me a escriure. Passo períodes

de sequera intel·lectual o poètica. A *Vespres*, jo havia escrit el text i Manolo Ripollés va fer les pintures, les arpilleres. En el cas de Pilar Lanau, vaig escriure *Assaig*, i ella ho va il·lustrar. És una *plaque* amb set poemes i set dibuixos, basats, poemes i dibuixos, en experiències similars de totes dues.

Els anys de la meva jubilació, l'Escola d'Art de Tortosa ha estat una mena de refugi contra la carència d'hores laborals, on he après restauració de pintura, una feina interessant i, fins i tot, apassionant. Les escoles d'art, i l'art en general, m'han atret i acompanyat en èpoques de solitud. A Barcelona, a Anglaterra, a Tortosa.

En la teva obra, parles de diverses ciutats i intercales diferents llengües. Combines el marc de la intimitat de la veu poètica amb un context geogràfic molt ampli i cosmopolita, probablement fruit de viatges i estades a l'estranger. Aquesta obertura és programàtica, és una opció estètica/ideològica, o és conseqüència d'experiències determinades que s'han materialitzat en poemes concrets?

No és una opció programàtica conscient. M'agrada viatjar i he sortit sempre que he pogut, per lleure o per feina. Normalment no prenc apunts, però sempre queden records d'emocions, de paisatges. És sobre aquests moments i aquestes experiències que després reflexiono, o senzillament els recordo, i escric.

Creus que la teva llengua i el teu projecte poètics estan ancorats d'alguna manera a Tortosa? Tens la sensació de pertinença a una subtradició literària tortosina (que començaria amb Cristòfor Despuig i més tard Francesc Vicent Garcia), passaria per la generació d'autors tortosins nascuts als anys trenta (amb tu, Gerard Vergés i Ricard Salvat) i que

tindria la continuació amb autors com Albert Roig i Andreu Subirats?

Evidentment, els paisatges, el nostre entorn, són referències comunes a tots aquests escriptors que esmenteu. Si llegiu els *Colloquis* de Despuig, del segle XVI, trobareu unes descripcions entusiastes dels nostres paisatges, de la fauna i la flora de les muntanyes del port o del riu. Referents comuns, també presents en Gerard Vergés, Ricard Salvat i Albert Roig o Andreu Subirats.

***Temps concret* va ser finalista dels premis Recull de Blanes de l'any 1974. El jurat va proposar-ne la publicació en la col·lecció de l'Escorpí Poesia, d'Edicions 62, però no es va arribar a publicar. Aquest llibre continua inèdit? Vas incorporar poemes de *Temps concret* en altres reculls? La secció d'*Absolc el temps* es titula precisament «*Temps concret*»...**

Temps concret s'havia de publicar però finalment va restar inèdit. Únicament el pròleg, de Francesc Vallverdú, va ésser inclòs al seu llibre *Escrits sobre poetes i poesia*. No tinc cap còpia dels esborranys de *Temps concret* ni de *Quan ens fan l'odi inevitable*, però sí que he recuperat alguns dels poemes. Potser en queda algun rastre a *D'amors, d'enyors*... La secció d'*Absolc el temps* en manté només el títol.

***Vespres*, publicat el 1978, està concebut en relació amb la pregària i alhora amb les acaballes del règim franquista?**

En realitat, el títol *Vespres* no es refereix a les vespres canòniques sinó al vespre de l'esperat temps de llibertat i justícia. Eren moments de lluita, els versos parlen del temps furtat i l'esperança d'un temps de llibertat. Van ser escrits en una època de canvis

importants, sortíem d'un temps de prohibicions i censures, esperàvem, necessitàvem una obertura: «No hi ha temps de ritmes acurats». Sentíem que era un temps de transició.

Hi ha un canvi d'estètica respecte del teu primer llibre publicat. Penses que un cop mort Franco, la poesia social va deixar de ser una necessitat?

Una escenificació de *La pell de brau* feta per alumnes de l'Adrià Gual, a Barcelona, em va fer pensar que havia arribat el moment de tenir més cura de la forma i les paraules dels poemes. El franquisme acabava i l'esperança del canvi era gran. És evident que, després de *Vespres*, la «urgència» va deixar pas a una poesia més reflexiva, més treballada, potser més personal.

A *Blaus* hi percebem un qüestionament del jo, del subjecte, que es presenta fragmentat, múltiple i inaccessible. El poemari és una constatació? És una cerca?

A *Blaus* segueixo gairebé cronològicament moments de la meua vida, una autobiografia feta de fragments, uns punts que, units per la invisibilitat d'una línia, tanquen un tot. Des del primer poema fins a la qüestió final: «Qui llegirà aquesta farsa d'una història personal?», hi ha un seguit de records, van transcorrent els meus anys, la meua vida, el pas del temps, el jo que no soc.

Blaus és una constatació, alhora que una cerca, del passat i de l'ésser. Passat que tan sols recuperem com una ombra. «El jo que no soc a mi s'adreça / amb fragmentats bocins del que vaig ser». El poema final, més llarg, recull part de les coses perdudes, impossible recuperar-les.

Escric sota l'obstinació i la contradicció entre la recerca del passat, del meu jo, i el coneixement de la inutilitat i la fallàcia de

l'escriptura. Aquí, com en tota la meva poesia, «Escric. O potser em reescric».

El títol, *Blaus*, remet per un costat a l'aigua (al blau de l'Ebre, del Mediterrani..., però també a l'element informe que flueix) i, per l'altre costat, al blues, una mena de cant espiritual, amb patró repetitiu. És així?

En part remet a l'aigua, sí, de l'aigua en parlo a tot arreu, però sobretot feia al·lusió al blues. *Blaus* té el sentit de tristesa, com el *blues*, per la pèrdua de tantes coses i de la joventut, «la vida que, com l'aigua del riu, flueix i no s'atura». És un sentiment íntim, no espiritual ni religiós. El plantejament, com us deia, és autobiogràfic.

A *L'obsessió de les dunes*, com a bona part de la teva obra, hi ha una reflexió sobre el decalatge entre l'experiència i la recreació de l'experiència. Creus que en aquest llibre t'hi centres més que en d'altres?

Hi ha una recreació de l'experiència, però no necessàriament una reflexió. *L'obsessió de les dunes* és un llibre bàsicament de viatges, de moments, d'instantos d'emoció. Moments que jo recullo, els faig meus, part de la meva vida. Poden ser llocs llunyans o de la vora, per exemple, el Delta de l'Ebre.

El llibre va guanyar el premi Pin i Soler de narrativa del 1993. Tanmateix, s'ha reeditat dins del volum de la teva obra poètica. El vas concebre a partir d'aquesta ambivalència de gèneres literaris?

Manuel Pérez Bonfill deia que les meves prosas són prosa poètica. Els editors de *Convivència d'aigües* sembla que han considerat el

mateix. L'ambivalència de gèneres hi és, però no és buscada ni va ser el punt de partida de l'escriptura del llibre.

Absolc el temps és potser el teu llibre més metaliterari, especialment en la secció «Fulls en blanc». Dins la teva obra, hi ha una tendència a tematitzar cada cop més la qüestió de l'escriptura?

Sí, és el més metaliterari. En alguns poemes parlo de l'escriptura com a frau. L'escriptura ha estat de vegades companyia, com si realment fos possible, escrivint, recuperar el passat, recuperar llocs i amics perduts, a mi mateixa, recuperar el jo que vaig ser, però a la fi, m'adono que no és possible. «El jo que no soc a mi s'adreça / amb fragmentats bocins del que vaig ser». De vegades una olor, de magnòlia, de gessamí, de pinassa, de molsa, o de pintura, em pot apropar vívid el record de la mare, d'una casa, d'uns anys. És després, en acabar d'haver recollit amb lletres l'emoció, que el passat es torna boira, somni. Que tot ha fugit. L'escriptura és un consol efímer, com tot, com la vida i el goig. És per això que parlo, no sé si obsessivament, «d'infinites versions d'una única idea / obstinadament precisa i insistent». Podem pensar que retrobem el passat: fictici. A la fi, «Potser tan sols refer els records / ens redimeixi».

Crec que en escriure *Absolc el temps* —que no té cap connotació religiosa— vaig anar a la recerca de la recuperació de la memòria, com sempre, del pas del temps. Pel que fa a la forma, ara, m'interessa més el ritme intern del poema que la rima, és a dir, cerco una certa musicalitat. Que ho aconsegueixi, és una altra cosa.

També ets autora de narrativa infantil. Com i quan vas començar? Ens pots parlar d'aquesta altra faceta teva?

La narrativa infantil va començar amb el naixement dels meus fills. A l'hora de dinar els contava contes. La meva filla dibuixava

molt bé i un dia li vaig escriure un conte i ella va dibuixar unes imatges sota el text. Vaig passar a linòleum els dibuixos i els vaig portar a l'editorial Joventut. Em van dir que ho publicarien si en feia més, quatre en total. En tornar a casa ens vam posar a treballar totes dues. Va ser un temps molt divertit. A l'editorial els va semblar bé i en van fer una tirada en català i una altra en castellà.

Anys més tard, amb un grup d'amics, vam decidir editar uns llibres infantils. Jo tenia un text escrit a l'habitació de l'hospital on m'havien operat del cor. Des del llit veia les fulles dels arbres del carrer, obrint-se, i vaig escriure un conte per a un nen, «Els arbres de ciutat». Posteriorment vam recollir set o vuit textos més i, amb les il·lustracions de diversos amics, l'ampostí Joan Ripollés va editar la col·lecció «Els contes del riu». Ell mateix en va il·lustrar un: «El trenet del Delta».

En un altre moment, essent a casa d'uns familiars a Boston, vaig llegir unes històries dels seus avantpassats, *pilgrims* arribats d'Europa al continent americà. El resultat va ser *Una llarga aventura*, publicada per Joan Josep Rovira Climent el 2008 i il·lustrada per Frederic Mauri, bon amic i excellent dibuixant i pintor.

L'últim text d'aquesta mena aparegut fins ara és *Tres amics: contes del Senegal*, amb il·lustracions de la jove artista tortosina Aura Colomé Roig.

Tornant a l'obra poètica, com sols treballar? Quin és el teu procés de creació?

Jo passo temporades seques, sense escriure poesia. Quan surto d'aquestes etapes, el nucli dels poemes són les emocions. Si l'emoció produïda per l'olor inesperada d'un gessamí és equivalent a l'*ham poètic*, com deia Carner, benvinguda sigui. I si els temes de la meua poesia són, com és habitual, la cerca del passat, el pas del temps, l'amor o la mort, benvinguts siguin també.

De vegades pot ser una música la que, com un esperó, em desperta un record tan real que em mou a retenir-lo. A partir d'aquesta emoció, cal cercar el ritme, l'estructura i l'harmonia de les paraules, treballar i escriure un o diversos poemes, o tot un llibre.

Continues escrivint?

De moment, no. Darrerament he estat malalta i he perdut interès per coses que m'havien agradat sempre, escriure, dibuixar, escoltar música, llegir. Els textos que he escrit més recentment són unes prosas inèdites, *Variacions asimètriques (contes del temps que fuig)*. Són més fragments de la meua vida, i del meu entorn, fets i persones que m'han acompanyat.

Sempre t'has mantingut una mica al marge dels circuits literaris oficials. És una actitud volguda o consideres que se te n'ha exclòs?

És més aviat una actitud volguda, a la qual m'ha arrossegat el meu caràcter.

I per anar acabant, quins autors i autores actuals t'interessen?

Ja us he comentat que inicialment llegia poetes castellans, després catalans, he saltat d'Espriu a Riba, a Foix, d'Àusias March a Carner o Ferrater, o autors anglesos... Reconec l'atracció que vaig sentir en llegir T.S. Eliot fa molts anys, vaig sentir molt meua la seva visió del temps. També m'agrada molt Rilke, i fins i tot l'he traduït en col·laboració amb el poeta i amic Albert Roig.

Pel que fa a autors actuals, m'interessa Chantal Maillard des de les primeres lectures de la seva obra. Per la línia diferent o

experimental en poesia, Anne Carson. També, moltes de les poetes incloses a l'antologia *Com elles*, de Mireia Vidal-Conte.

26 de febrer de 2021